

Yaşlılıkta sosyalizasyon ve yaşam kalitesi

AYLİN GÖRGÜN-BARAN¹ Hacettepe Üniversitesi

Öz

Sosyalizasyon bireyin ait olduğu gruba, topluma veya ulusa uyum yapma sürecidir. Bireyin yaşamı boyunca devam eder. Dolayısıyla bireyin yaşlılık dönemi de bu sürecin içerisinde yer alır. Bireyin öğrenme süreci içinde olması onun sosyalize olduğuna kanıt teşkil eder. İnsanın çocukluk dönemindeki deneyimleri ileriki yaşamına etki eder. Özellikle içinde bulunduğu sosyal sınıf bireyin duruşunu, davranışını, konuşma ve iletişim biçimini, tüketim alışkanlıklarını, yemek yeme biçimini ve beğenilerini belirler. Bourdieu, bu durumu kültürel sermaye olarak kavramsallaştırır.

Bireyin sahip olduğu kültürel sermayesi kendi yaşam kalitesini algılamasında etkilidir. Çünkü yaşam kalitesi bireyin amacı ile bu amacın gerçekleştirilmesi arasındaki örtüşmenin bireyde sağladığı memnuniyet düzeyidir. Bu nedenle yaşam kalitesi öznel ve nesnel değerlendirmeleri içerir. Öznel değerlendirmeler bireyin sübjektif kanaatlerini oluştururken nesnel değerlendirmeler ölçülebilir değişkenlere göndermede bulunur. Nesnel değerlendirmeler gelir düzeyi, eğitim, sağlık ve sosyal ilişki ağlarının genişliği gibi sosyo-ekonomik değişkenlerdir. Bu nedenle yaşam kalitesi kavramının tanımını yapmak güçtür. Ancak yaşam kalitesi algısında bireyin genel olarak iyi olma halinin sürdürülebilirliği önemlidir. Sonuç olarak bireyin yaşam kalitesi algısı ile sosyalizasyon süreci arasında doğrusal bir ilişki vardır.

Anahtar kelimeler: yaşlılıkta sosyalizasyon, yaşam kalitesi algısı, sosyal sınıf, kültürel sermaye, başarılı yaşlanma.

Socialization and the quality of life in older ages

Abstract

Socialization is the orientation of individuals to the groups, society or nation in which they live. It lasts for life-long period. Therefore, it also occurs in the old ages. Childhood experiences affect one's future life. Social class of an individual has impacts on his/her position, acts, speech and the way of communication, consumption habits, the way of eating, and preferences. Bourdieu characterizes this situation as cultural capital.

The cultural capital of the individual affects his/her perception of the life-style quality in that the quality of life is the level of satisfaction resulting from the convergence between the individual's purpose and the achievement level of this purpose. Therefore, the quality of life includes both objective and subjective judgements. Subjective judgements form the individual's subjective views while

¹ Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. Beytepe / ANKARA.
E-mail: abaran@hacettepe.edu.tr

objective judgements refer to those variables that can be measured. Objective judgements are such socio-economical variables as income, educational background, health care options and social relationship networks. As a result, the quality of life is difficult to be defined. However, in the perception of the life quality, maintaining of general wealth is very significant. In sum, there is a linear relationship between one's perception of life quality and the process of socialization.

Key words: socialization in older ages, perception of life quality, social class, cultural capital, successful old age.

Giriş

Yaşlılık herkes için nitel bakımdan farklı bir deneyimi oluşturur. Bu deneyim kimileri için iyi, kimileri için ise kötü olarak değerlendirilir. Yaşlılığın iyi bir dönem olup olmayacağı konusu, yaşlı bireyin yaşamında sahip olduğu nesnel faktörlere ve yaşlı bireyin bu gerçeği öznel yorumuna bağlıdır. Diğer bir ifade ile bu algılayış, bir bakıma yaşlının öznel yorumuna ve geçmişte sahip olduğu nesnel kaynaklara dayanır. Böylece olumlu ve olumsuz hayat hikayesi, yaşlının içsel değişkenler olarak adlandırılan yaşama dönük duygusal tutumuna ve dış değişkenler olarak adlandırılan sosyo-çevresel kaynaklara ilişkindir. Dolayısıyla yaşlılık hastalıkla eş anlamlı olmadığı gibi sağlıklı yaşlanmanın da mümkün olduğu vurgulanır (Karaduman et al 2006:65).

Yaşam kalitesi yaşlı bireyin olgu ve olaylara ilişkin öznel yorumunu içerir. Fiziksel sağlık alanında bireylerin fiziksel kısıtlılıkları kendi hastalık ve sağlıklarına ilişkin beklentilerini karşılaması bakımından büyük değişiklikler gösterir. İnsanların sağlık koşulları konusundaki algı ve değerlerinin taşıdığı öznellik, onların hayat hikayelerinin de farklı olmasına neden olabilir (Xavier et al 2003:31). Bu durum bireyin geçmişte edindiği kültürel sermayesi ile açıklanabilir.

Bu bildiride genel anlamda yaşlılık sürecinde bireyin sosyalizasyonu ele alınmakta ve bu sürecin yaşam kalitesini geliştirme bağlamında nasıl rol oynadığı üzerinde durulmaktadır. Özellikle yetişkin bireylerin yaşamlarını sürdürürken gelecekte yaşamlarının kalite düzeylerini artırabilmeleri için bir yatırım içinde olmaları gerektiği düşüncesinden hareketle bu bildiri hazırlanmıştır. Bu konuda şöyle bir soru akla gelebilir. Kimin geleceği garanti altında? Böyle bir yatırıma gerek var mı? Bu sorular önemli olmakla birlikte yaşamın bir erdemlilik hali olduğu ve kişinin yaşamda varlığını anlamlı kılmanın önemli olduğu düşüncesini göz önüne almak gerekir. Erdemli yaşam yaşamaya karşı sorumluluklarımızın da bilincinde olarak kendimizi mümkün olduğu kadar başkalarına muhtaç konuma getirmeden kendi hak ve sorumluluklarımız çerçevesinde yaşamak anlamına gelir. Kısaca erdemli yaşam, yaşanılan zamanı sanata dönüştürme bilgi ve becerisini gösterme hali olarak anlaşılmalıdır. Zira Uygur (2001:159), insanın öteki adının da zaman olduğunu ve zamanı kullanmayı sanata dönüştürmenin de bilgelilik olduğunu söyler. Bu tümce, zamanın değerli olduğu ve yaşanılan an'ın iyi kullanılması gerektiği, böylece kişinin yaşam kalitesini bağlayıcı bir özellik gösterdiğinin kabul edilmesi anlamına gelir.

Bu felsefi bakış bizi, yetişkin bireyin yaşam sürecini “bilinçli yaşlanma” ve bu bağlamda “kaliteli yaşlanma” çerçevesinde algılaması gerektiğine götürür. Yaşlı bireyin bu düşünceye ulaşması için bu değerler çerçevesinde bir sosyalizasyon sürecinin işlenmesi gerekir. Dolayısı ile şu anda yaşlanmış olanlarla birlikte, yaşlılık sürecine yeni girmiş ya da girmekte olan yetişkinlere yönelik bir sosyalizasyonun yaşam kalitesi bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca bu metinde, yaşlanmakta olan bireylerin kendilerini nasıl bir sosyalizasyon sürecine tabi tutulmaları gerektiğini ön plana çıkaran bilgiler paylaşılmaktadır.

Yaşlılık ve sosyalizasyon

İnsanoğlunun yaşama entegre olmasında kullandığımız sosyalizasyon kavramı bir süreç içerisinde uyuma karşılık gelen bir anlamı içermektedir. Sosyoloji’de sosyalizasyon çocuğun doğduğu andan itibaren toplumun ve grubun yapma, duyma ve düşünme edinimlerini öğrenmesi ve bunu içselleştirmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç bireyin yaşamı boyunca devam eder ve tekrar edilen öğrenmelerle pekişir. Burada bireyin yetiştirilmesi ve topluma uyumunun sağlanması amaçlanır. Dolayısı ile birey bebeklikten başlayarak aile içinde ve dışsal uyaranlar yolu ile sosyalleşmeye başlar. Öğrendikleri ile toplumsal yaşama dahil olur. Bu nedenle çocukluk yaşlardaki taklit, uyarı ve tekrarlara dayanan bu öğrenmeler çok önemlidir. Zihne bir kez kodlandı mı onu silmek güçleşir. Ancak öte yandan çocuğun giderek bağımsız davranışlar kazanması onun önceki öğrenmeleri ile sürekli etkileşime girerek kendi düşünce ve davranışına biçim verir. Böylece sosyalizasyon süreci yaşam boyu devam eder. Bu bağlamda Bourdieu, ileri sürdüğü kültürel sermaye ve habitus kavramları dolayımında bireyin sosyalizasyonun süreci içerisinde nasıl bir kimlik ve kişilik kazandırdığını, bize anlatmaya çalışır.

Bourdieu’ya (Allan 2006:178-180) göre, bireyin yetişkin yaşamında da bir taraftan öğrenmeler devam ederken diğer taraftan akıllı bir varlık olarak rasyonel düşünme yetisine de sahip olduğu için kendisine göre neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırt etme becerisini gösterir. Birey, içinde bulunduğu sosyal sınıfın özellikleri çerçevesinde (gelir, meslek, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları) sosyalleşmeye başlar. Bu bağlamında sınıf, yalnızca ekonomik faktöre dayalı yaşam koşulları durumu değildir. Sınıf, aynı zamanda duruşumuzda, yürüme, konuşma, yeme, içme ve gülme biçimlerimizde bulunabilir. Diğer bir ifade ile bedenimizi kullandığımız her biçim ve yolda bulunabilir. Tavırlarımız, konuşmalarımız ve beğenilerimiz daha doğduğumuz günden itibaren bedenlerimize yerleşmeye başlar. Bu bağlamda sosyalizasyon sürecinde sınıfa ilişkin tüm öğrenmelerimiz bizim kültürel sermayemizi oluşturur. Örneğin, yoksul kesimler için yemek yemenin işlevi hayatta kalmak iken, üst sınıflar için bu durum birer törene dönüşebilir. Sofranın düzenlenişi, tabaktaki hayatta kalmayı sağlayacak olan enerji miktarından çok daha önemlidir. Öte yandan sınıf kavramının incelenmesinde eğitimin önemli bir yeri vardır. Çünkü eğitim de başlı başına bir sosyalizasyondur. Bu nedenle alınan eğitim, bireyin bakış açısını ve düşünüş biçimini de belirler. Alt sınıflardan üst sınıflara doğru gidildikçe daha soyut düşünmeyi sağlar.

Bourdieu sınıfı olgusunu sermaye kavramı ile analiz eder. Sermaye, bireylerin sosyalizasyon sürecinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (inanç, aidiyet, bilgi birikimi ve donanımı, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı ve benzeri) ve bunları diğer bireylerle ilişki içerisinde mübadele etmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma ve benzeri) biçiminde etkisini içinde barındıran dolayısıyla yeniden üretilip tedavüle sokulan ve gösteren değerini taşıyan bir toplumsal ilişki ya da toplumsal enerjidir. Bourdieu (Turner 2003:195-196), dört sermaye türünden söz eder. Bunlar ekonomik sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve sembolik sermayedir. Bu sermaye türleri sınıf yapılarının üretilmesinde ve tekrar edilmesinde önemli bir konuma sahip olduğunu belirtir. **Ekonomik sermaye** kaynaklara egemendir ve sınıf eşitsizliklerine vurgu yapar. **Sosyal sermaye** toplumsal ilişkilere egemendir ve bireyin içinde bulunduğu sosyal ilişki ağına atıfta bulunur. Bireylerin toplumsal konumları gereği kullanabilecekleri etki ve destek ağlarını gösterir. **Kültürel sermaye** Bourdieu'nun en önem verdiği sermaye türüdür. Kültürel sermaye bireyin ekonomik koşullarının sonucu olarak edindiği formal ve informal sosyal davranışlar, sosyal pratikler, iletişim kurma ve dili konuşma biçimi ile beğenilerinden oluşur. Böylece kültürel sermaye formal eğitimden kaynaklanan diplomalarla objektif bir görünüm kazandıran okul sermayesi ile aileden kaynaklanan ve aile içinde kazanılan nitelikleri ifade eden bir sermaye türüdür. Dolayısıyla entelektüel niteliklerin toplamına karşılık gelir ve üç biçim altında görünür. Kalıcı eğitim olarak bedene bağlı (başkaları karşısında rahat konuşma), kültürel meta olarak nesnel durumda (tablo gibi sanat eserlerine sahiplik) ve kurumlar tarafından sosyal olarak onaylanmak (okul unvanları gibi). **Sembolik sermaye** ise onura ve tanınmaya bağlı tüm ritüellere karşılık gelir. Özel bir alanla sınırlı olmayıp, tüm sermaye türleri içinde bulunur. Bunlar doğuştan ve sonradan elde edilen tüm sıfat ve rütbeleri ihtiva eder. Dolayısıyla hem bilgiye hem de kabule dayalı bir sermayedir (Allan 2006:176-178).

Bourdieu'nun ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bireyin sosyalizasyon sürecindeki öğrenmelerine bağlı olarak tüm kazanımları onun kültürel sermayesine yansır. Bireyin konuşurken, eylemde bulunurken ve seçim yaparken kullandığı yollar, ait olduğu sosyal sınıfın özünü ve formunu yansıtır. Özellikle **beğenileri**, kurumlaşmış kültürel sermaye olarak nitelendirildiğinden, bireyin habitusunu oluşturur ve bu bedenine yansır. Böylece habitus bir nevi bireyin alışkanlığını ve yatkınlığını simgeler. Dolayısı ile zevk ve beğenilerimizin bireysel olmadığı, aksine kaynağını ait olduğu sosyal sınıftan aldığı için toplumsal olduğunu vurgulamak gerekir. Kültürel sermaye, yetişkin bireyin tüm öğrenmelerini, bilgi ve deneyimlerini, alışkanlıklarını, önyargılarını, inançlarını içerir, kısaca bireyin eğilimleri ve yatkınlıkları anlamına gelen habitusunu oluşturur. Bireyin sahip olduğu habitus bireysel ve kolektif pratikler yolu ile üretilir ve algıda, davranışta ve düşüncede deneyimlerin birikimine yol açar ve onları tortulaştırır (Turner 2003: 499-500). Böylece birey toplum içinde yeni öğrendiği bilgiler ve kazandığı sembollerle eski bilgilerinden oluşan tortuları etkileşime girmekte ve bunları gereksindiği

davranışa dönüştürerek yaşamını sürdürmektedir. Dolayısı ile birey, kültürel sermayesini oluşturan öğrenme ve yatkınlıklarını tekrarlarla bir taraftan rutinleştirmekte ve öte taraftan da dönüştürerek yeniden üretmektedir. Bireyin yapıyı, yapının bireyi dolayimli olarak dönüştürdüğü ve bir sosyal inşa sürecini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır.

Öte yandan Smith ve Moschis'in (1985:90), ifade ettikleri üzere sosyalizasyon yaş değişkenine bağlı olarak yalnızca çocukluk ve adolesanlıkla değil aynı zamanda yaşlılıkla da ilgilidir. Yetişkin sosyalizasyonunda en önemli süreçler yapısal açıdan toplumsal olanıdır. Ancak daha sonraki dönemlerde fizyolojik baskılar çocuklukta olduğu gibi daha yoğun hale gelebilir. Bu açıklamalar da göstermektedir ki sosyalizasyon süreci yaşlılık döneminde de etkilidir. Yaşlı bireyin yaşamını düzenleyici yönde bir sosyalizasyon sürecine tabi tutulması onun yaşam doyumunu ve yaşam kalitesini artırması bakımından önem taşımaktadır. Öte yandan bilinçli birey, genel olarak kendi yaşamını kontrol gücüne sahip bir bireydir. Dolayısıyla yaşamını düzenlemek kendi elindedir. Yaşlı birey de girdiği her sosyal ilişkide öğrenmesine bağlı olarak bir sosyalizasyon yaşamaktadır. Bu demektir ki yaşlı bireyin yaşamı bırakmaması, yaşama bağlı olması önem taşır. Yaşlılıkta bireyin, bir huzurevine yerleşmesi yeni arkadaşlıklar kurması, bir hastalığının iyileştirilmesine yönelik tedavi sürecine girmesi gibi yeni durumlar onun sosyalizasyonunu gerektirmektedir. Bu durumlar Bourdieu'nun belirttiği gibi onun sosyalizasyon sürecinde çocukken geçirdiği deneyimler, edindiği bilgiler ve ritüellerle kısaca kültürel sermayesi ile yakından ilgilidir. Kimmel ve diğerleri (Xaiver et al 2003:31), yaşlı bireyin yeni durumlara uyum yapmasını zorlaştıran en önemli faktörün "güvenli bir ego duygusuna sahip olamama" biçimde açıklar. Kuşkusuz yaşlı birey güçlü bir ego duygusu oluşturur ise ego entegrasyonunu sürdürür. Ancak bu olmaz ise benliğine ilişkin endişe oluşur ve ümitsiz bir tavır takınır. Bunun adı ise depresyondur. Dolayısıyla yaşamla mücadele edebilmesi için yaşlının bir profesyonelden destek alması kaçınılmazdır. Profesyonel destek onun hem yaşam doyumunu artacak hem de yaşam kalitesini yükseltecektir.

Yaşlılık ve yaşam kalitesi

Kalitenin sözlük anlamı, işletme yönetiminde etkili olmak, işleri zamanında ve doğru yapmak ve müşteriye memnun etmektir. Juran, "kusursuzluk arayışına" sistemli bir yaklaşımdır, biçiminde tanımlansa bile, genel olarak kalite, "amaçlananla gerçekleştirilen arasındaki uygunluk" olarak nitelendirilmektedir (Muluk vd 2000:5-7). Aynı zamanda yaşam kalitesinde önemli olan göstergenin "sürdürülebilir bir iyileşmenin" varlığının bulunmasıdır. Bunun anlamı ise yaşlı bireyin istikrarlı bir yaşam sürmesidir. Bu konuya sağlık açısından yaklaşımlara göre yaşam kalitesi ölçümünde amaç, yaşlının mevcut potansiyel durumunun ve var ise hastalığın, kişinin yaşamını algılamada iyi olma durumu üzerinde yarattığı etkilerin standart bir şekilde belirlenmesidir (Karaduman et al 2006:68). Bu çerçeveden bakıldığında yaşam kalitesinin ölçümleri objektif ve subjektif olmak üzere iki açıdan değerlendirilebilir (Aydiner-Boylu ve Terzioğlu 2007:16, 30). Subjektif ölçümleri, yaşamdan

duyulan memnuniyet ve memnuniyetsizlik bağlamında psikolojiktir. Objektif ölçümleri ise genel olarak yaşamını idame ettirecek bir gelir, eğitim ve sağlık koşullarını kapsayan sosyo-ekonomik değişkenlerdir. Bu değişkenlerle birlikte subjektif ölçümlerin içerisinde değerlendirilebilecek olan “hastalık yükünün” derecesinin de yaşlı bireyler açısından yaşam kalitesinin ölçümleri arasına alınması önerilmektedir (Koch 2000:421-424).

Yaşam kalitesi genel anlamda bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal iyilik hali olarak da ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü yaşam kalitesini “kendi amaçları, beklentileri, standartları ve ilgilerini göz önüne alarak bireylerin içinde yaşadıkları kültür ve değerler sisteminde kendi konumları ile ilgili algıları” biçiminde tanımlamaktadır (Gülağz vd 2005:372). Dolayısı ile kalite sözcüğü öznellik ve görelilik anlamını da çağrıştırdığı için bireyin algılamaları ile yakından ilişkilidir ve bu bağlamda da sosyo-kültürel bir özellik taşımaktadır (Ersoy vd 2005:380). Öte yandan sosyo-kültürel bir özellik ve öznellik taşımasından dolayıdır ki, sosyolojik anlamda sosyalizasyonla bağlantılıdır. Bu bağlamda bireyin yaşam kalitesine ilişkin değerlendirmeleri bireyin yaşamı algılayışında ve yorumlayışında geliştirdiği bir dünya görüşü olarak kabul edilebilir. Bunun Bourdieu’nun kavramsallaştırması ile “kültürel sermayeye ” denk geldiğini vurgulamak gerekir.

Yaşlılık ve yaşam kalitesi kavramlarını yan yana getirmek belki bir noktada uygun görülmebilir. Yaşlılık döneminin başında bireyin bedensel işlevlerinin kaybı gelir ve yaşam kalitesinin giderek azaldığı bir duruma işaret eder (Özyurt vd 2007:118). Bu nedenle yaşlılık döneminde kaliteli bir yaşamın önemi daha çok açığa çıkar. Çünkü yaşam kalitesi, bireylerin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak deneyimleri sonucu elde ettikleri doyum ve iyilik hali anlamına da gelir (Oktik vd 2004:61). Öte yandan çok sık birbirine karıştırılan yaşam kalitesi ile yaşam doyumu terimlerinin de birbirinden farklı olduklarını belirtmek gerekir. Hatta yaşam doyumu yaşam kalitesi kavramının içerisinde yer alır. Neugarten’e göre (aktaran Oktik 2004:79) “yaşam doyumu, bir insanın istedikleri ile elde ettiklerinin karşılaştırılması ile oluşan sonuçtur”. Bu ifadenin anlamı bireyin beklentilerine ulaşması durumu ile bilişsel değerlendirmesini yapabilmesidir. Bu nedenle tüm yaşam sürecini kapsar ve bireyin psikolojik durumu ile ilgilidir. Yaşam kalitesi kavramında ise bireyin “yararlı olma” durumu temel değişken olarak alınır ve yaşlının toplumsal konumu, mental ve fiziksel durumuna ilişkin işlevleri yapabilecek konumda bulunması ilk akla gelen faktörler olarak karşımıza çıkar (Koch 2000:419-421). Bu bağlamda yaşam doyumu kavramı psikolojik faktöre denk düştüğü için subjektif değerlendirmelerle ilgilidir. Yaşam kalitesinin ise objektif ölçümleri mümkün olmakla birlikte subjektif yönünün de bulunduğunu belirtmek gerekir.

Öte yandan yaşam kalitesi kavramının çok yönlü bir doğasının bulunmasından dolayı tek bir disiplini içeren bir tanımda bulunmak açıklayıcı değildir. Çünkü yaşam kalitesinin bileşenleri arasında hem nesnel hem de öznel bileşenleri saymak mümkündür. Bu bileşenler fiziksel sağlık, eğitim, yeterli ve dengeli

beslenme, psikolojik doyum, bağımsızlık düzeyi, sosyal yaşama ve ilişkilere aktif katılım, entelektüel gelişim, cinsiyet eşitliği, kendi potansiyelini gerçekleştirme ve güvenlik içinde yaşama bulunmaktadır (Karaduman et al 2006:68; Gönen ve Özmete 2003:23). Dolayısıyla yaşam kalitesinin bileşenleri, uygun maliyet için tartışılan genel mekanizmaların değerlendirilmesi kapsamında ve sosyal normlardan ayrı olarak kişinin fiziksel, bilişsel ve sosyal potansiyeline yönelik ölçülmesi olası araçlardan oluşur (Koch 2000:426). Her bir değişken farklı bir disiplini içerdiğinden yaşam kalitesi tanımları da farklı olacaktır. Ancak yaşlılıkta yaşam kalitesinin göstergelerini farklı araştırmacıların açıklamaları çerçevesinde, özetle dört kategoride değerlendirmek mümkündür (Oktik vd 2004:69-82). Bunlar;

1.Ekonomik göstergeler: Bu kapsamda teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme yer almaktadır. Gayri safi milli hasıladan kişi başına düşen yıllık gelir, mülkiyet sahipliği, çalışma koşullarına uygunluk, dayanıklı tüketim malları sahipliği gibi ekonomik göstergelerin görece iyilik halini ifade eder.

2.Sosyal göstergeler: Bu kategoride yaşlıların toplum düzeyinde ve gündelik yaşamlarını sürdürmelerine ilişkin değişkenler üzerinde durulur. Burada önemli olan yaşam kalitesinin artırılması ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu değişkenlerin içinde en dikkat çekici olanlar; sosyal ilişkilerde aktiflik, sosyal güvence, bilgi ve deneyim sahipliği, dengeli beslenme durumu, konut ve çevre koşullarının bireyin yaşamasına olan uygunluğu, kamu güvenliği, sağlık durumunun görece iyi olma hali, fiziki hareketlilik kapasitesine sahiplik (seyahat ve gezi olanaklarına yönelik performans)'tir.

3.Psikolojik göstergeler: Bu göstergenin kapsamında yaşlının genel mutluluk ve doyum duygularının yer aldığı görülür. Yaşlı bireyler açısından aile, akraba ve arkadaş çevresi dediğimiz sosyal çevresinden aldığı doyum, kendi sağlık durumundan duyduğu memnuniyet, kısaca yaşamından aldığı doyum gibi faktörler akla gelir.

4.Sağlık göstergeleri: Bu kapsamda tümüyle bireyin sağlığına yönelik faktörler bulunur. Bunlar zihinsel, ruhsal ve fiziksel sağlık durumu ile ilgili olmak ile birlikte bu hizmetlerden yararlanma durumunu da içerir.

Bu çerçeveden bakıldığında yaşam kalitesi dört farklı göstergenin birbiri ile ilişkili olduğu ve görece iyi olma halini kapsadığı görülür. Bu nedenle yaşam kalitesi yaşam doyumunu ve başarılı yaşlanma durumu birbirlerinden farklı biçimde tanımlansa bile birbirleri ile ilişkili kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda başarılı yaşlanma kapsamı içinde yaşam kalitesi, bireyin kendini yaşlılığa hazırlama sürecinde sosyal çevresini ve ilişkilerini canlı tutmak, maddi olanaklara sahip olmak, sağlık sorunlarını en aza indirmeyi gerekli kılan koruyucu önlemler almak, bellek ve fiziksel işlevlerini geliştirici çabalar içinde bulunmak ve yaşama pozitif bankasını becerebilmek anlamına gelmektedir (Görgün-Baran 2007:237). Böylece Caron (Görgün-Baran 2007a:150-151)'un ifade ettiği gibi, bireysel iyilik hali ile toplumsal iyilik hali başarılı yaşlanmanın göstergesidir. Öte yandan yaşlı bireyin kendi yaşlılık sürecini yönetme aktivitesine sahip olma ve bunun için bir yol bulabilme

becerisini gösterebilmesi de başarılı yaşlanmanın değişkenleri arasında bulunmaktadır (Steuerink et al 2005:235). Aynı durum yaşam kalitesinin de göstergeleri olarak kabul edilebilir. Öte yandan sosyal ağlara katılım yaşamın birçok zorluklarını göğüslemek bakımından önem taşımaktadır. Bu anlamda yaşlı bireylerin yaşama bağlanma çabaları göstermesi yaşam kalitelerinin artmasına işaret eder. Özellikle sosyal ilişkilerin genişliğinin yaşlanmanın olumsuz durumlarını bertaraf ettiği, sosyal rollerin yitirilmesi karşısında bir denge oluşturduğu bilinmektedir. Sosyal ilişki ağı, yaşlı birey için bir destek mekanizmasıdır. Bu da yaşlının kendine olan güven duygusunun ve kişisel değerlilik algısının artmasına ve sosyal yeterliliğinin güçlü olmasına yol açar (Görgün-Baran vd 2007:11). Araştırmalar sosyal ilişki ağının genişliği yaşlının psikolojik doyumunu pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Özellikle aile ilişkilerinin güçlü olması, arkadaşlarının destek vermesi, birbirlerine bilgi ve eşlik etmesi yaşlılarda yaşam doyumunu artıran etkenler olarak bulunmuştur (Takahashi et al 1997:417; Gosline 2003:286). Böylece sosyal etkileşim ile kişisel uyum arasındaki ilişkinin güçlü olması, yaşlı bireyin yaşamdan doyumunu artırmakta ve yaşam kalitesini yükseltmektedir. Önemli olan bu durumun süreklilik göstermesidir.

Tartışma

Yaşam kalitesi bakımından yaşamı algılayış ve yorumlayış mekanizması bireyin sosyalleşme süreci içerisinde öğrendiği tüm bilgi ve deneyimleri ifade eder. Daha önce de belirtildiği üzere bu deneyimler bireyin ait olduğu toplumsal sınıfla ilgilidir. Toplumsal sınıflara özgü kültürel kodların varlığı bireyin sosyalizasyon sürecinde rol oynar. Çocuğa ailesi tarafından uyumlu davranışlar kazandırılmaya çalışılır. Anne- babanın geliri, mesleği ve eğitim durumu, yaşanılan mekan, ailenin kültürel alışkanlıkları, ailenin iletişim biçimi ve tüketim alışkanlıkları gibi faktörler çocuğun şekillenmesinde etkilidir. Çocuğun okuduğu okul, eğitim gördüğü üniversite, aldığı diploma, girdiği iş ve yaptığı evlilik bütün bu kodların meşruiyetini ortaya koyar. Toplumsal sınıfların bu farklı konumu bireyin kültürel sermayesini oluşturur. Her toplumsal sınıfın farklı kültürel kodları yaşlıların da tek bir kategoride toplanmasını engeller. Bu nedenle tek bir yaşlılık durumu yoktur, aksine çok farklı yaşlılık durumları söz konusudur. Toplumsal sınıflar bize bu farklı durumları anlama ve çözümlemede yardımcı olur. Bu nedenle yaşlı bireylerin yaşamı algılama ve yorumlayış tarzları farklılık taşır.

Bu açıklamaları örneklendirmek mümkündür. Alt sosyo-ekonomik düzeyde olan bir yaşlı bireyin görmüş, geçirmiş ve öğrenmiş olduğu deneyimleri (kültürel sermayesi) orta sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlıdan ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlıdan farklı olduğu için yaşam kalitesi anlayışları da farklılık taşıyacaktır. Üst sosyo-ekonomik düzeyde olup da aile yaşantısından memnun olmayan bir yaşlının yaşam kalitesinin yüksek olduğu söylenemez. Ya da alt sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlının yiyecek olarak ekmeğini soğanla katık etmek onun için mutluluğun en büyük kaynağıdır ve belki onun için yaşam kalitesi budur. Bu nedenle sosyalizasyon sürecinde bireyin biçimlenen

bireysel özellikleri yaşamdan doyum sağlamayı etkileyeceği gibi yaşam kalitesini algılayışını da belirlemektedir (Geis and Klein 1989: 269). Dolayısıyla bu durum Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramı ile örtüşmektedir.

Bu açıklamalarda önemli olan yaşam kalitesi ile yaşam standartları kavramlarını birbirine karıştırmamaktır. Yaşam standardı, yaşamın sürdürülebilir olması koşulu ile sınıfsal ayrımcılık göstermeden tüm bireyler için bir standardın belirlenmesidir. Örneğin insanların geçim düzeyinin ücretle belirlenmesi böyle bir şeydir. Oysa yaşam kalitesi bireyin yaşamını kendi "yararı" doğrultusunda algılama ve yorumlama biçimidir ve çoğunlukla memnuniyetle ilişkilidir. Yaşamdan doyum ise bireyin beklentileri ile bunların gerçekleşme durumu arasındaki uygunluktur. Beklentilerini gerçekleştiren yaşlı bireyin yaşam doyumunun yükseldiğinden söz edilir. Böylelikle yaşam doyumunu yaşam kalitesini içerir ve yaşam doyumunu ile yaşam kalitesi kavramları birbirini besleyen ve pekiştiren bir özellik gösterir.

Yaşam kalitesi yararlılık algısına göre değerlendirildiğinden bu değerlendirme bireyin sosyalizasyon sürecindeki öğrenmeleri ile diğer bir ifadeyle kültürel sermayesi ile yakından ilgilidir. İçinde bulunduğu aile ve sınıf yapısı, olaylar karşısında vereceği tepkiyi ve takınacağı tavrı belirler.

Sonuç ve öneriler

Yaşlanma doğumdan ölüme kadar süren hem bir büyüme hem de bir gelişme sürecidir. Bu süreç sosyolojik anlamda sosyalizasyonla iç içedir. Bu süreç içerisinde bireyin fizyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik değişmelerin etkisi altında bireysel algı ve yorumlarında farklılık taşır. Bireyin sınıfsal konumuna bağlı olarak değerlendirilen ve sosyalizasyon sürecinde öğrenilen tüm kazanımlarına bağlı olarak kültürel sermayesinin farklılığını ortaya koyar. Dolayısıyla kişinin yaşam kalitesini algılamasında hem bireysel (özel) hem de toplumsal (nesnel) öğrenmeleri rol oynar. Gerek yaşam doyumunu gerekse yaşam kalitesi özel bir karakter göstermekle birlikte aslında öznelikle-nesnellik iç içe geçmişliğini vurgulayan bir yapı sergiler. Diğer bir ifade ile hem bireysel bir algı hem de toplumsal bir içerik taşır. Dolayısıyla subjektif ve objektif koşullar yaşam kalitesinin belirleyicisi olur. Bu koşulların iyi olma halinin sürdürülmesi yaşam kalitesinin göstergesidir. Böylece bu konu birey-toplum ilişkisini ele alan mikro ve makro oluşumu birleştiren sosyal psikolojik bir bakış sunar.

Bu nedenle bireyin yaşam kalitesine bakışının kültürel sermayesinin farklılığı noktasından hareketle yaşlı ve yaşlılık çalışmalarında farklı sosyo-ekonomik düzeylerde bulunan yaşlılardan hareketle araştırmaların gerçekleştirilmesinde yarar vardır. Çünkü bu araştırmalar yaşlılığın olumlu ve olumsuz algılamalarına bağlı olarak daha objektif sonuçların ortaya çıkmasını sağlar. Böylece pratik anlamda sosyal politikaların oluşturulmasına yardımcı olur. Öte yandan yaşlıların bir arada yaşadığı mekanlarda kültürel sermayelerinin farklılığının dikkate alınması ve düzenlemelerin bu esaslara göre yapılması kaçınılmaz gözükmektedir.

Burada vurgulanması gereken önemli bir sorun vardır. Kuşkusuz yaşam kalitesi ile ilgili değerlendirmelerin yalnızca bireyin öznel algısına bırakmaması gerektiği konusunun altı çizilmektedir (Aktaran Ersoy vd 2005:380). Bunun için insan hakları çerçevesinde kurumsal yapıların üzerlerine düşen görevleri yerine getirmesi gerekir. Bireyin yoksul ve yoksun bir yaşam sürmesi ve bundan mutlu olduğunu söylemesi olumlu karşılanacak bir durum değildir. İnsan onuruna yakışır hayat koşullarının sağlanması gerekir. Özellikle yaşlılıkta sosyal güvenlik uygulamalarının yaşam standartlarına göre düzenlenmesi şarttır. Bu nedenle bireyin yaşamında sürdürülebilir bir iyileşme sağlanmalıdır.

Gulette (2003:103), yaşlılık dönemine ancak yaşlı olunca dönüp baktığımızı ve yaşlanmadan önce bu konu hakkında düşünmediğimizi dile getirmektedir. Bu bakış yaşlılığa hazırlanmadığımızın ve kendi kendimizi ihmal ettiğimizin göstergesidir. Çünkü çocukluk dönemlerinde sosyalizasyon sürecinde “sağlıklı olmanın” bir değer olarak öğretilmediği konusu dikkate alınır ise kendimizi yaşlanmanın doğal akışı içerisinde bırakırız. Oysa önemli olan yaşlanmadan önce gerekli koruyucu önlemleri alarak yaşlılık sürecine bilinçli bir biçimde girmemizde yarar vardır. Sorunların giderek arttığı bir dönemde yaşlılığı hatırlayınca kaliteli bir yaşamdan söz etmek güçleşmektedir.

Ayrıca çocuklarımızı yetiştirirken eğitimlerine özen göstererek sorumlu ve moral değerleri yüksek birey olma gerçeğinden hareket edilmelidir. Bu sayede bireyler, yaşama pozitif bakmayı öğrenme ve kendi geleceklerini kurma becerilerini kazanmış olurlar. Bunun gerekçesi ise geleceğin kişinin kendisinin elinde olduğunun kabulüdür. Bu konu atasözlerinde de anlamını bulmaktadır. “Birey 7’inde ne ise 70’inde de odur” deyiimi sosyalizasyon sürecinde edindiği bilgi, beceri, deneyim ve kazanımlarını ifade eden kültürel sermayesine koşut olarak sosyal yaşam pratiklerini sürdürmesi anlamına gelir. Mutlu bir çocukluk, mutlu bir gelecek yaşam biçiminde yorumlanır. Bu da Sosyal Gerontolojideki süreklilik kuramı ile pekiştiği gibi başarılı yaşlanma modelleri konusunu da içerir. Süreklilik kuramı, bireyin sosyalizasyon sürecinin önemine dikkat çekerek, çocukluktan itibaren tüm öğrenmelerinin bireyin yaşamını pozitif ya da negatif yönde etki edici oluşumlar olarak değerlendirir. Başarılı yaşlanma ise bireyin sağlığını koruyucu önlemler almasını, moral desteği ve sosyal ilişki ağlarının genişliğini ifade eder. Yaşlı bireyin yaşam kalitesini artıran faktörler arasında fiziksel egzersiz, bilişsel açıklık, yaşama katılım ve sosyal ilişki ağının genişliği bulunmakta ve bu faktörlere sahiplik, onun daha özgür ve bağımsız bir yaşam sürmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak yaşlı bireyin yaşam kalitesini değerlendirmesinde, sosyalizasyon sürecinde öğrendiği bilgileri ve deneyimleriyle birlikte içerisinde bulunduğu toplumsal sınıfın kültürel kodları belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle yaşlı bireyin yaşam kalitesi algısı ile sosyalizasyon süreci arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Allan, K. (2006). *Contemporary Social and Sociological Theory*, California: Pine Forge Pres.
- Aydiner Boylu, A. ve G. Terzioğlu (2007). *Ailelerin Yaşam Kalitelerini Etkileyen Bazı Objektif ve Sübjektif Göstergelerin İncelenmesi*, Ankara: T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları Bilim Serisi.
- Ersoy, A.F. ve diğerleri (2005). Huzurevlerinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesi, *III.Ulusal Yaşlılık Kongresi* (içinde), Ed. Şenel Ergin, İzmir: YASAD Yayınları, (s.379-390).
- Geis, E.J. and H.A. Klein (1989). The relationship of life satisfaction to life change among the elderly, *The Journal of Genetic Psychology*, 151(2), 269-271.
- Gosline, M.B. (2003). Client participation to enhance socialization for frail elders, *Geriatric Nursing*, 24 (5): 286-289.
- Gönen, E. ve E. Özmete (2003). Quality of life and life satisfaction perspective of elderly women and men in Turkey. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 3 (1):22-36.
- Görgün-Baran, A. (2007). Başarılı yaşlanma modellerinin sosyolojik analizi, *IV. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, (Ed. V. Kalıncara ve Galip Akın). Ankara: Gazi Kitapevi, (s.236-245).
- Görgün-Baran, A. (2007a). Sosyolojik açıdan yaşlanma, *Geriatri ve Gerontoloji Kitabı* içinde. H.Ü. Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi ve Türk Eczacılar Birliği Ortak Yapımı, Ankara: Türk Eczacılar Birliği Eczacılık Akademisi Yayınları, (s.147-154).
- Görgün-Baran, A., V. Kalıncara, N. Aral, G. Akın, G. Baran, Y. Özkan (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri Araştırması: Ankara Örneği*, Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Görgün-Baran, A., V. Kalıncara, N. Aral, G. Akın, G. Baran, Y. Özkan (2007). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlıların gündelik yaşamdan tatmin olma düzeyleri: Ankara kentsel kesim örneği, *Türk Geriatri Dergisi*, 10 (1):10-18.
- Gulette, M.M. (2003). From life storytelling to age autobiography. *Journal of Aging Studies*, 17:101-111.
- Gülağz, G. ve diğerleri (2005). Huzurevinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesine ilişkin Görüşlerinin ve yaşam memnuniyetlerinin incelenmesi, *III.Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı* (içinde), Ed. Şenel Ergin, “İzmir:YASAD Yayınları, (s.379-390).
- Karaduman, A. and others (2006). Physical independence and quality of life in old age, *Aging in Turkey* (in), Ed. Joseph Troisi and Yeşim Gökçe Kutsal Ankara: Hacettepe Üniversitesi GEBAM Yayınları, (s.65-84).

- Koch, T. (2000). Life quality vs the “quality of life” : Assumptions underlying prospective quality of life instruments in health care planning. *Social Science&Medicine*, 51: 419-427.
- Muluk, Z., E. Burcu ve N.Danacıoğlu (2000). *Türkiye’de Kalite Olgusunun Gelişimi*, İstanbul:Kal-Der Yayınları.
- Oktik, N. ve diğerleri (2004). *Huzurevinde Yaşam ve Yaşam Kalitesi: Muğla Örneği*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Özyurt, B.C. ve diğerleri (2007). Manisa Muradiye Bölgesindeki yaşlıların yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi, *Türk Geriatri Dergisi*, 10(3) :117-123.
- Steverink, N., S. Linderbeng and J.P.J. Slatets (2005), How to understand and improve older people’s self-management of wellbeing. *Journal of Ageing*, 2: 235-244.
- Smith, R.B. and G.P. Moschis (1985). A socialization perspective on selected consumer characteristics of elderly, *The Journal of Consumer Affairs*, 19(1):
- Takahashi, K., J.Tamura and M. Tokoro (1997). Patterns of social relationships and psychological well-being among the elderly, *International Journal of Behavioral Development*, 21 (3): 417-430.
- Turner, H.J. (2003). *The Structure of Sociological Theory*, Thomson-Wadsworth : USA, (pp. 491-501).
- Uygur, N. (2001). *Yaşama Felsefesi, Bütün Yapıtlarına Doğru Denemeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Xavier, FMF. et al, (2003), Elderly people’s definition of quality of life, *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 25 (1) : 31-39 Sao Paulo Mar. (Brief Report) <http://www.scielo.br/pdf/rbp/v25n1/15151.pdf>, 22.02.2008.